

УДК 343.98

С.О. КНИЖЕНКО, канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ДОПИТУ СВІДКІВ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Ключові слова: тактика допиту свідків, розслідування, екологічні злочини

При розслідуванні екологічних злочинів однією з невідкладних слідчих дій є допит свідків. Так, одержання інформації в ході допиту дозволяє встановити способи вчинення злочинів, місце та час скоєння злочину, викрити винних, виявити інші обставини, що мають значення для справи. Згідно з результатами проведеного нами анкетування слідчих, допит свідків є найбільш ефективною слідчою дією для одержання інформації (на цьому наголосили 56 % респондентів).

У криміналістичній літературі окремі питання тактики допиту, в тому числі і свідків, у своїх роботах досліджували Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.Ф. Волобуєв, В.О. Гавло, В.П. Корж, Г.А. Матусовський, І.Ф. Пантелєєв, А.В. Старушкевич, В.В. Тищенко, М.П. Яблоков та інші.

Водночас, слід зазначити, що тактика допиту свідків при розслідуванні злочинів проти довкілля має певні особливості, що пов'язані з обставинами, що підлягають встановленню, підготовкою та проведенням допиту. Отже, за мету цієї роботи обрано визначення груп свідків, що підлягають допиту при розслідуванні екологічних злочинів, а також розробка тактичних прийомів підготовки, проведення та фіксації допиту відповідно наведених груп. Новизна статті полягає у виокремленні груп свідків та розробці рекомендацій щодо тактики допиту визначених груп свідків при розслідуванні екологічних злочинів.

Як відомо, допит за своєю сутністю являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-

психологічний процес спілкування між особами, що беруть участь у ньому, спрямований на одержання інформації про відомі допитуваному факти, які мають значення для встановлення істини у справі [1, с.135].

Аналіз слідчої практики дозволяє нам, з урахуванням обізнаності свідків про подію екологічного злочину та особу, що його вчинила та інші обставини, що мають значення для розслідування, визначити чотири групи свідків.

Перша група – це працівники природоохоронних органів (інспектори державної екологічної інспекції Міністерства екології та природних ресурсів України, працівники санітарно-епідеміологічної служби тощо).

Слідчий при їх допиті може одержати таку криміналістично значущу інформацію:

- про виявлені ними порушення екологічного законодавства, причини та умови, що сприяли вчиненню екологічного злочину;
- від кого отримали інформацію про злочин;
- про обставини вчинення екологічного злочину;
- про осіб, винних, або причетних до його вчинення;
- про спосіб вчинення злочину;
- про наслідки екологічного злочину;
- про причини, що сприяли вчиненню злочину тощо.

До другої групи відносимо свідків-очевидців злочинного забруднення об'єктів природи, незаконного корисливого вилучення природних ресурсів, злочинного знищення природних об'єктів, порушень встановлених правил екологічної безпеки. Наприклад, тих свідків, які спостерігали скиди шкідливих речовин у річку. До цієї ж групи відносимо і свідків продажу чи переробки продуктів браконьєрства.

У ході допиту вказаних осіб слідчий з'ясовує: коли і за яких умов вони спостерігали забруднення чи незаконне вилучення природних ресурсів; що їм відомо про джерело забруднення чи особу, що незаконно вилучала природні ресурси, способи забруднення чи вилучення. Коли свідки були з числа найманих працівників при вилученні при-

родних ресурсів, слідчий повинен встановити: чи знайомі вони з особою, що їх найняла; що входило до їх обов'язків; режим роботи; кількість найманих робітників та їх обов'язки; наявність та вид технічних засобів, що використовувалися при незаконному добуванні природних ресурсів; шляхи збуту незаконно добутого; причини та умови, що сприяли вчиненню злочину; коли, скільки і де вони купували незаконно добуті природні ресурси; їх вид та якісні показники; вид розрахунку; чи знали вони про незаконність їх добування; як розпорядилися придбаним товаром; чи знайомі з особою, що реалізовувала незаконно добуті природні ресурси та як можуть охарактеризувати її тощо.

Третю групу становлять свідки-службові особи, інженерно-технічні працівники, які володіють криміналістично значущою інформацією про причини виходу з ладу очисних споруд чи їх неправильну експлуатацію, організацію звалищ у невстановлених місцях тощо.

При їх допиті слідчий встановлює ступень оснащення виробництва очисними спорудами, режим їх експлуатації, чи відповідає він встановленим нормам, чи мали місце тимчасові відключення; стан контролю за роботою очисних споруд тощо.

У четверту групу входять свідки, які можуть характеризувати підозрюваного (обвинуваченого), спосіб його життя, зв'язки, поведінку на роботі, у побуті.

У ході допиту цих свідків слідчий з'ясовує: чи знайомий свідок з обвинуваченим, якщо так, то за яких обставин вони познайомилися; як може охарактеризувати підозрюваного (обвинуваченого).

Підготовка до допиту, як правильно вказує В.О. Коновалова, повинна включати вивчення матеріалів кримінальної справи; вивчення спеціальних знань; вивчення даних про особистість допитуваного; складання плану допиту [1, с.39-53].

Особливість підготовки допиту свідків при розслідуванні екологічних злочинів полягає в тому, що слідчому належить:

- вивчити матеріали кримінальної справи;
- визначення черговості допиту свідків;

- вивчити екологічне законодавство, норми якого були порушені при вчиненні злочину;

- визначити коло обставин, що потребують з'ясування;

- вибрати місце та час проведення допиту, спосіб виклику на допит;

- вирішити питання щодо необхідності залучення спеціаліста (еколога, технолога, інших) до допиту;

- вивчити соціально-психологічну характеристику допитуваного;

- вирішити питання щодо необхідності використання звуко-, відеозапису;

- обрати прийоми допиту;

- скласти план допиту.

Вивчення матеріалів справи має на меті визначення предмета допиту, формулювання запитань допитуваному, визначення можливості тактичної лінії ведення допиту. Так, В.Г. Лукашевич виділив три основних напрямки підготовки до будь-якої вербальної слідчої дії при дослідженні матеріалів справи та результатів оперативно-розшукової діяльності: а) вивчення осіб, з якими належить спілкуватися; б) аналіз фактичних даних та зібраних у справі доказів; в) вивчення структури спілкування осіб, котрі цікавлять слідчого [2, с.138].

Слідчий при розслідуванні екологічних злочинів може одержувати необхідну інформацію з матеріалів перевірок спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів (протоколи перевірок, приписи, протоколи про порушення природоохоронного законодавства), інвентаризацій на підприємствах, матеріалів перевірок комісій підприємства щодо порушення природоохоронних норм. Ці матеріали можуть бути джерелом інформації про способи вчинення злочинів, приховування злочинів, про їх причини, обставини, що сприяли вчиненню злочинів, про зв'язок їх із вчиненням інших злочинів тощо.

Вивчення особистісних якостей допитуваного дозволяє обрати найдоцільніший час допиту, визначити послідовність допиту де-

кількох свідків, встановити психологічний контакт із допитуваним, обрати найефективніші прийоми допиту, а також оцінити отримані показання.

Більшість дослідників, на наш погляд, правильно вважають, що предметом допиту є коло тих обставин, які слідчий має намір з'ясувати шляхом допиту [1, 3, 4].

У справах зазначеної категорії предмет допиту становлять обставини, пов'язані із з'ясуванням місця порушення природоохоронного законодавства; особи, що вчинила злочин, способу вчинення злочину, обставини, слідів, причин і умов, що сприяли вчиненню екологічного злочину та встановлення осіб, причетних до вчинення злочину та мотивів злочинних дій.

При підготовці до допиту слідчий на основі вивчення матеріалів прогнозує тактичні прийоми допиту, складає план допиту, формулює відповідні запитання. У разі допиту свідків, виявлених при проведенні початкових слідчих дій, коли немає можливості ретельно підготуватися до допиту, слідчий повинен з'ясувати інформацію щодо особи допитуваних, їх стосунків з підозрюваними.

Однією з важливих тактичних рекомендацій стосовно підготовки слідчого до допиту свідків є ознайомлення його із законодавчими та відомчими актами, іншими документами, що регулюють відносини у сфері довкілля. Слідчий, який здійснює розслідування екологічних злочинів, повинен мати достатньо повне уявлення про ту сферу виробництва чи господарської діяльності, де був вчинений злочин. Це сприятиме досягненню взаєморозуміння з допитуваним, спрямованості, конкретності допиту, правильній оцінці одержаних показань.

Оскільки розслідування екологічних злочинів вимагає спеціальних знань і відповідної тактики їх використання, слідчий у ході підготовки до допиту може отримувати інформацію з різних джерел: вивчення спеціальної літератури; отримання консультацій від фахівців, які працюють на підприємствах, у наукових установах; ознайомлення з виробничими процесами, технологією,

пов'язаними із вчиненням злочину [5, с.175].

Вивчення спеціальних питань має такий аспект, як визначення переліку запитань, які можуть бути поставлені. Як правило, вони стосуються характеристики викидів (скидів), їх виду, забарвлення, обсягу, виливу на воду, землю, насадження, повітря.

Підсумком підготовчих дій слідчого до допиту є складання плану допиту. Він являє собою своєрідну програму майбутнього спілкування, підпорядкованого певній меті – отриманню найбільш повної інформації про обставини і сутність події. Слід враховувати, те що план не повинен бути незмінним. Послідовність з'ясування окремих питань після вільної розповіді може варіюватися залежно від ситуації допиту: характеру отриманої інформації, необхідності з'ясування певних фактів, уточнення отриманої інформації.

У план допиту необхідно заносити формулювання найбільш складних запитань, що стосуються технічного стану окремих агрегатів виробництва, існуючих порушень у діях осіб, відповідальних за ліквідацію поломок, порушень технології тощо. Формулювання цих запитань дозволить слідчому сконцентрувати увагу на найважливіших обставинах, які належать з'ясуванню, і отримати про них повну інформацію.

Таким чином, допит свідків при розслідуванні екологічних злочинів має багатоплановий характер і потребує певної підготовки.

Використання тактичних прийомів допиту залежать від ситуації, що складається під час допиту, від характеру інформації. Найчастіше свідкам пропонується спочатку розповісти все, що їм відомо у справі. Це допоможе слідчому одержати необхідну інформацію і не показати обсягу своєї поінформованості. Після вільної розповіді слідчий ставить необхідні запитання. У ході допиту важливо з'ясувати, чи не зберігаються у свідка які-небудь речові докази. Іноді доцільно пред'явити окремі документи, щодо яких свідки можуть дати свої показання. Зазначимо, що слідчий повинен постійно зберігати ініціативу у спрямуванні спілкування, у регулюванні обміну інформацією.

Залежно від інформації, якою володіє свідок, вирішується питання про вибір тактики його допиту. Разом із тим не слід допитуваного обмежувати, маючи на увазі те, що обсяг інформації може виходити за рамки його діяльності або результатів подій, які він спостерігав. В умовах безконфліктної ситуації дії слідчого спрямовані на повне відображення показів свідка у протоколі. У конфліктних ситуаціях ставляться деталізуючі, конкретизуючі запитання; використовуються прийоми актуалізації забутого тощо. Вибір конкретного тактичного прийому залежить від ситуації слідчої дії.

Хід та результати допиту слідчий фіксує у протоколі допиту. До протоколу додаються носії зі звуко-, відеозаписом; плани; схеми та інші додатки.

Вважаємо, що перспективою подальших досліджень є визначення видів ситуацій допиту свідків й розробка відповідних їм тактичних прийомів допиту свідків відповідно визначеним групам. Вирішення вказаних питань беззаперечно пов'язано з алгоритмізацією процесу розслідування екологічних зло-

чинів та підвищенням ефективності криміналістичної методики досліджуваних злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коновалова В. Е. Допрос: тактика и психология : учеб. пособие / В. Е. Коновалова. – Харьков : Консум, 1999. – 157 с.
2. Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования : монография / В. Г. Лукашевич. – К. : Изд-во Укр. акад. внутр. дел, 1993. – 194 с.
3. Селиванов Н. А. Расследование преступных загрязнений природной среды : учеб. пособие / Н. А. Селиванов, К. С. Скоромников. – М. : Изд-во МНЭПу, 1994. – 104 с.
4. Меркурисов В. Х. Расследование и предупреждение преступлений, связанных с загрязнением водоемов и воздуха : учеб. пособие / В. Х. Меркурисов. – М., 1987. – 86 с.
5. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / под ред. В. Е. Коноваловой. – Харьков, 1994. – 226 с.

Книженко С. О. Деякі питання тактики допиту свідків при розслідуванні екологічних злочинів / С. О. Книженко // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 192–195 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-2/09kcorez.pdf>

Визначені групи свідків й відповідно їм наводяться обставини, що належить слідчому з'ясувати при їх допиті, а також особливості підготовчого етапу допиту. Розроблені тактичні прийоми допиту свідків, розглянуті особливості фіксації ходу та результатів допиту.

Книженко С.А. Некоторые вопросы тактики допроса свидетелей при расследовании экологических преступлений

Определены группы свидетелей и соответственно им приводятся обстоятельства, которые подлежат установлению следователем при их допросе, а также особенности подготовительного этапа допроса. Разработаны тактические приемы допроса свидетелей, рассмотрены особенности фиксации хода и результатов допроса.

Knizhenko S.A. Some Questions of Tactics of Interrogation of Witnesses at Investigation of Ecological Crimes

Groups of witnesses are determined and according to them circumstances which are subject to an establishment the inspector at their interrogation, and also features of a preparatory stage of interrogation are resulted. Tactical receptions of interrogation of witnesses are developed, features of fixing of a course and results of interrogation are considered.